

ХАЛЬМГ ҮНИ

Советск Союзин Коммунистическ партин Хальмг таньгчын болн Элст балгсна комитетсин
куч-кблсчирин депутатирин Таньгчын болн балгсна Советсин газет

№ 81 (2914)

1957 дж. сентябрин 6

| Үний 20 деншг

Таньгчын школмудар сургъуль дасхлгъна түрүнък өдрмүд

Таньгчын школмудар сургъуль сургъулгън энгдэн эклчкв. Школмудар бичкдүдин шуугси байрта дун сонъсгдн. Зуна сармудт элжго гилтэ баян-сн школмуд ода кесг-олн бичкдүдэр дурв. Сургъуль-эрдм дасхин эрkd ода парт гатц кесг миньгън бички күүкд, кбвүд сууцхав. Бичкдүдт эн йир ик байрта цагнь. Школд орцхасн бичкдүд дунд, сургъуль-эрдм даслгънг эн джил кесгнь негдгч классас эклджан. Сургъульчврт өмсгдлг шишлнь кецтэ хувц-хунран өмсчкэд, портфелян суудан хавччкэд, асхрдго савд кечк-сн бекан гартан бярчкэд, школмуд темчк сааман эдн ик күүд келж күүдлжэцхасн. Тер байрта цагнь ола ирв. Бичкдүдин садикүд ард улдв. Ирх цагин өргн саяхи хаалгъ эднэ өмн секгдв.

Кишгтэ-хувтэ, соньн саяхи джиргьлтэ, өнр олн багъчуд-тан медрл, уха, сян сургъмдж өглгънэс, эдниг коммунистическ обществд ик туста улс болгъдж өсггънэ төрмүд күүцэлгънэс, Парть болн Правительств чидлэн мел нбцхэхш. Кесг олн бичкдүдт сургъуль-эрдм дасхлгън, школмудин кблмшиг бүрдэмджтэгъяр, олнд уэлтэ болдгар кедж күүцэлгън—эн тоот бас йир ик даалгъврта төрмүд.

Ода школмуд эклэд кблчк-снэ хббн, сургъуль сургъулгъна түрүнък өдрмүдиннь ашинь шиндлэд авад халахла, эндү, дуту-дунд йовдлмуд бас чигн баянэ.

Мана төр, партийн, советск организацсин эрк биш хооран саалго күүдх кергүдн—өдгэ цагт, сургъулин джил эклчкн хббн, школмудин кблмшт харгъджах дуту-дунд йовдлмудиг түргяр уга келгън болджана.

Школмудар сургъуль сургъулгъна түрүнък өдрмүд, мана кблмшт баян эндүсиг, сургъулин шин джилиг тослгънд орлцхасн организацсин, теднэ му кблмшин ашинь илткв.

Олн-амтнэ эрдм-сургуулин халхин таньгчын отдел, тер дотр нег улү бийиннь оцлан медулв. Кесг олн школмуд сургъулин джилг зярм предметсär учебникүд угагъяр, зярм предметсär нам багшир чигн угагъяр эклчхав. Иим йовдлмуд Приозерн, Яшкульск болн нань чигн райодар баянэ.

Негдгч классмуд эн джил таньгчд цугъарн хальмгшулгдджана. Болв зуг, эрдм-сургуулин халхин таньгчын отдел цаглан харгъулдж хальмг келнэ учебникүдэр эдниг тегдг чадсн уга. Хальмг келяр дасджацхах классмуд сургъулин шин джилиг учебникүд угагъяр эклчхав.

Таньгчын школмудар кблмш кетхэ гидж эн джил кесг баахн багширилгэгдсн баянэ. Эдниг күүн кевär тосдж, эврәннь күүндтэ керган күүцэлгъндн, элд дбн-нбкд боллгън—баян газрин цуг партийн, советск, комсомольск организацсин болн эдл-ахун халхин органсин ик чинртэ төрнэ мбн.

Нам ганцхн эн баахн наста багшир баятхэ, олн багшир цугъарн, мана общественностин гол оньгт, тасрхан уга килмджд баяцхэх эбвтэ. Сургъулин багш гисн ик күүндтэ кун.

Болв зуг, зярм райодар сургъулин багшир му баядл баяцхэх, амрсн сян баян газр уга, урокан белдн гихлән—керглдсн тоотнь уга—им йовдлмуд бас чигн харгъна.

Улгууринь келхд, Юстинск нутга „Бурунный“ гидг совхозд сургъулин багширнь общежитийд цуг амтнлэ хамдан нег газр баяцхадгдж. Тим баядл баян багшир урокан ягъдж бел кецхэхмн болджана?

Школмудин кблмшт баян дуту-дунд йовдлмудиг нег өдр цугтагъинь уга кедж болсгонь медгдджанэ. Эн тоотла тасрхан угагъяр ноолдхмн. Сургъулин джил эклсн хббн цббкэхн өдрмүд давб. Тингх дутман, кблмшт гарцах дуту-дунд йовдлмудиг түрүнък өдрэснь гилтэ уга кехмн.

Мана таньгчд кесг зун багшир кблджэцхэнэ. Хувтэ джиргьлтэ бичкдүдт сургъмдж өгх төркүдхлэри эдн чидлэн төрүц харинджацхэхш.

Ода эн сургъулин джилин түрүнък өдрмүдлэ илткгдсн эндү, дуту-дунд йовдлмуд партийн болн советск организацсин дбнэгяр, цуг общественностин шунмгъа орлцгътагъяр, түргяр, шидрэс уга кегдх гидж ицх кергтэ.

Октябрьск революцд шунмгъагъяр орлцсн улсин тодлврмудин хурангъу

Политическ литературин государственн издательств „Алдр Октябрьт орлцачнр келцхэнэ“ гидг хурангъу барлдж гаргъв. Терүнд орулдсн, Октябрьск революцд шунмгъа кевär орлцхасн улсин тодлврмуд, Петроградт болн Москвад, Нижнь - Новгородт болн Иваново-Вознесенскд, Саратовд болн Центральн Арэсн нань чигн балгсдар, Украинд болн Белоруссд, Сибирт болн Дальн Востокд социалистическ революц белдхд болн түүг кех цагт кблмшч болн салдс олн улс большевистск организацсин гард-

врт ямаран кевär чидлэн нблго гуджрмгяр ноолдлж йовсна тускар келджэцхэнэ.

Тер барлсн тодлврмуд дунд урдн багъяр медгдлг, эс гидж нам төрүц медгдлг баян, февралэс авн октябрь күүртл цагин эргцд большевистск организац—пролетармуд дунд, профессиональн союзмуд заагт болн кблмшчирин болн салдсмудин депутатирин Совет икнък орминь даялдж ээлдх авх күүнд гидг төриг ягъдж күүдлжэсиг келдлж медүлджэцхэнэ.

(ТАСС).

Симферопольск ГРЭС-н тосхлгън эклв

Орн-нутгт ик гидг ГРЭС-дин негнь болгч Симферопольск ГРЭС-н гол геринь бярлгън эндр ик байрта өргмджтэгъяр эклв. Мана орн-нутгт, хашагаснь авн эклэд ах гер күүртлэн мел цугъарн сборн төмр-бетонар кегдлжэх амтин түрүнък тепловой электростанц эн болджана.

Кооперировань кеснэс иштэгъяр энунэ конструкс, төмр-бетонн конструксин дам-

шлгъна-үзмджин тосхвр кеджэх эн ормур, Украина болн Кубанэ кесг балгсдас авч иргднэ. Тосхлт болджах газрт күүчтэ гидг башенн кранс тавгдсн баянэ. Эдн 55 тонн татлг төмр-бетонн каркасиг 45 метр өндрт өргдлж тавцхэхмн.

ГРЭС-г тосхачнр, Октябрин 40-ч өбнд нерадсн социалистическ дблрдэнд орлцдж, ах гер тосхлгънг 122 хонгин эргцд төбсэх үгән өгцхав.

(ТАСС).

Селэнд амтн баян гермүд бярлгън

Селэн газрт амтн баян гермүд бярлгън джил ирвас улм өсэд, делград йовна. „СССР-т амтн баян гермүд тосхлгънг делгрүүлхн туск“ КПСС-н ЦК-н болн СССР-н Министрмүдин Советин тогтаврт, зугл колхозмудар, колхозникудин болн селэнэ интеллигенциин күүчяр 1957-1960 джилмүдт 4 сай шин гермүд тосхлгдх эбвтэ гидж темдлгдсн.

Энунэс иштэ, тосхлтин материалмудиг селэн газрар хулдлгъ ясулхн туск төр Центосоюзин правлень шүүдж халав. Кех кесг кблмшмүд темдлгдв. Теднэ тоод, Центосоюзин даалгъврар, республиканск потребсоюзмуд, тосхлтин материалмуд хулдлж авлгънг улм делгрүлэд, тинм

материалмуд эс күүртдэх газрмудар йовулх төр темдлгдв. Модн ургъдго республике болн областьс тал йовулх модна материал хулдлж авлгънг икдүлх боллж шиндгдв.

Колхозмулар эврэ бийсдэн гермүд бярүлдж авцах онц улсин неквр тетгхн төлэ тосхлтин материал белдлж авч илгэх бооцан кегдхмн. Модна болн тосхлтин материал, түрүн боллж эрс тавх материал, известь, алебастр, баян газрин болн кооперативн промышленностин предприятиян гаргьдл нань чигн материалмуд хулдх магазин, складе республиксär гаргьдджана.

(ТАСС).

СССР-н залгьлдана эв-аргъ делгрлгън

Орн-нутгт залгьлдана аргъ делгрүлхд Советин йосна 40 джилин эргцд кесг шин юмс гарв. Балгсд хоорнд залгьлда бярлгънэ сунгъг ода советск орн-нутгин энгъ-зах уга элвг агъу ик газриг захаснь зах күүртлнь гатлдж гарв. Балгсд хоорнд залгьлда бярлгънэ сунгъгиг ода цугтнь залгьхла 3,6 сай километр ут болв. Мана төрскнэ хотл балгсн Москва зургьадгч тавн джилин эклчин кемлэ республиксин, областьсин болн крайсин 64 центрмүдлэ суткдан тасрхан уга телефонн залгьлда бярлж чадл болв.

Революцас урд болхла, холд баян селэдин амте зугл хая нег харгъмнь болад ирхлэ тегад бичг авдг баясн. Бичгүд болн газетс зугл ик балгьсдт тасрхан уга күүргүлгдхэс биш, волостной центрмүд болхла, пошт долан хонгт хойрх-негх күүрдг баясн. Одгэ цагт болхла поштин отделенсин тонь арвн холван шаху өсв, балгьсдин болн селэдин улст пошт зббхд 211 миньгън

күн церглдженэ. 1956 джилд күүргдсн бичгин тонь дбрвн бум шаху тоод күүрв, 40 джил урд болхла энунэ тонь арэ гидж 660 сай улшг баясн. Джил болгън олн-амтнд күүргдлж өггдлг газетсин болн журналмудин тонь 358 сай баяснэсн арвн бум дундур тоод күүрч өсв.

Советск йосна джилмүдт радио соньсхлгън орн-нутгт йир икяр делгрв. Советск радио ода СССР-н келн-амтсин 80 зүсн келяр, газдин орн-нутгудин 34 зүсн келяр келдлж соньсхна. Ода Советск Союз радиогар келдг станцсин күүчяр болхла, Европд негдгч орм, нарт делкэд болхла хойрдгч орм ээлдженэ. Эн джилин эклчяр СССР-н газр деер 29,5 сай приемн радиоточкуд баясн. Даянэ хббтк джилмүдт телевидень ик гидгяр делгрлж өсв. Ода орн-нутгар 21 телевизионн центр кблджанэ. Зургьадгч тавн джилин сууляр теднэ тонь гурвн холванас үлүгъяр өсхмн.

(ТАСС).

Ончта тракторист

Приютненск района 107-ч номерт совхозин 4-ч фермд Шалвра Цевг тракторист боллж кблджанэ. Энунэ „Беларусь“ тракторнь ардан цистернд 3 тонн ус дуургад ачкскн, брүн нарнь гегән газрт унад уга баятл агъу өргн теегяр, бригад тал оч йовхиг өдр болгън үзлж болхмн. Цевг 4-ч фермин хойр брига-

дин 4000 хббг усар тетгдженэ. Төрскн газртан харү нуудж ирсн Цевг түрүн орсн өдрэсн авн даалгъврэн күүдлж, 18 тонн ус зббхн орчд, 24 тонн ус зббдлж өдрэ норман 150 процент күүднэ. Цевг авсн даалгъврэн Алдр Октябрьск социалистическ революциин 40-ч өбнд күүдхяр шунджана. Эльдэн эрдни.

Гермүд тосхлгънг хурддулхмн

Целинн района Целинн поселк деер амтн орх 100 гер тосхлгдх боллж зура батлгдсн. Эн кблмшин йовуднь ода ик хашнь. Бяргдлжэх гермүдн зуг 15. Эднэ кезэ дуусгдхн чигн темдг уга. Ик зу гермүдт беш тавгдл уга, терзмүдн шил уга, цагьалгдл, ширдгүд уга баянэ. Тосхлгд онг багъяр туслжах учрар, амтн орх гермүд үвл күүртл белн болх угань ода дееран медлдж баянш.

Целинн района куч-кблсчирин депутатирин Советинкуч-

цагч комитет (ахлачнь ур Сидько) үвлин киитн ирсн цагт, нуудж ирсн улсан алдаран кехяр баяннь манд йилгьрдлж медлхш. Эдн ода ик шахрар баяцхэнэ. Намрин чиг-хур орхла, эднд зовлнь үзгдхмн.

Бярдлжэх гермүдиг нуудж ирсн улст өгхмн гисн шиидвр баянэ. Болв, эднэс түрүлэд, хуучн баян улс белн болсн гермүдт орлхадж йовх үлгүрмүд баянэ. Иим йовдл хаджгяр болджана.

К. БЮРЧИЕВ.

Конкурст ирсн шүлгүдэс

Мөнък нерн—Ленин

Эндрк саяхн джиргълин Эклчинь ухалсн,—Ленин. Өврмдж боллж тогтснь Өнр мана Төрскн.

Агъу ик диилврмүд Аавнр, ахирин цусн. Алтн хаалгъинь заасн Ач иктэ Ленин.

Диилвр джиргълин булг— Дуувр мана орн. Диглдж манд өгснь Дүмбр нертэ Ленинэ.

Арүнär зүркндэн хадгьлгч Амд нерн Ленин. Алдр Коммуна нартин Аав болгч—Ленин.

Мана цагин нарн— Мөнък Ленинэ нерн. Үлдэсн сургъульнь гуя Үрн-үрнд хазн.

БАДМАЕВ НИКОЛАЙ.

Цаглан-Аман.

Партийн төрмүд

Үнтэ цаг үрэхмин биш

Тооцана хургуд деер коммунистнрин өгсн закврмудиг күүцэлгәнә тускар

КПСС-н XX-ч хургин хөбн болсн, тооцана-сунгьгврин партийн хургудт коммунистнр урд-урдкэсн шунмгьагар орлцдж, хамг көдлмшән күүчтә кевәр шүүудж, сүв-селвгән өгцхәдж келцхәв. Эклц парт-организацсин сегләрмүдин тооца соньсад, кесг олн зааврмуд-селвг келгдсн хургин шиидврмүдт бичгдлә.

Тер тоот сүв-селвг, зааврмудиг күүцәхин тәлә болн партийнчн, эдл-ахунчи көдлмшт тедниг олзлхин тәләд зүткх—цуг коммунистнрин тбр. Эн учрар партийн хургудин, нег үлү тооцана-сунгьгврин хургудин шиидврмүдиг ягьдж күүцәлж бәәхиг шүүудж-хәләлгән ик чинртә мөн.

Коммунистнрин шунмгьагинь өбдлүлхмн, даалгьсн партийн көдлмшән лавтагьар күүцәхәр шилтдж-зүткдг кехмн, сана-седклинь, седвәринь бөгхмн гисн КПСС-н XX-ч хургин шиидврмүдиг, коммунистнр күүцәхәр цуцртан уга ноолда кецхәнә.

Элстнй автотранспортн конторин эклц парторганизацсин тооцана-сунгьгврин хургт коммунистнр ик шунмгьагар орлцла. 13 күүнәс, арвнь хургт үг келәд, партийн дотрдундин, партийн-политическ болн производственн көдлмш ясрулхмн гидж заацхала.

Эн хургин хөбн партбюро көдлмшән ил темдгтәгьәр ясрулв. 1957 джил партгьд 5 күү орулдж авб, телнәс 4 производственн көдлмшчнр. Олн

дундин партийн көдлмш йовудта болв: болзлагьан эрсин газет, „боевой листок“ гарна, кеерүлсн үзмджин агитац, Күндлгәнә доскд тасрхан угагьар сән үзмджтә көдлмштә шофермүд, ясврт көдлг көдлмшчнр үзүлгднә, политсоньсхвр кегднә, газет умшад, күр-күүндвр, лекце болн, докладс кегднә. Үзмджин доскд, бийдән авсн социалистическ даалгьвр ягьдж күүцәгддж йовхнь үзүлгднә. Ниднин джил үвлин көдлмшт белдвр келж эс чадсн болхла, эн джил партийн хургин шиидврмүд күүцәджәх учрар, оданас авн белдврин көдлмш кегддж, шинәс площадкә бәргдәд, хамхрха-эвдркәс ясгддж бәәнә.

Профсоюзин көдлмш ясрулхл партбюро оньган өгчәнә. Профсоюз болзлагьан көдлмшчнрлә хург келг болв, социалистическ дөрлдән ягьдж күүцәгдджәхиг шүүудж хәләнә.

Эмнг болн эмнгрисн газрмуд олзлггднә шунмгьагар орлцсн АТК-н 78 күү мбрәлхмн гидж партбюро, местком болн АТК-н гардачнр темдгив.

Партбюро ик гидгәр комсомольск организацсин көдлмшт дөнв-нөкл болна.

Эврәннй шиидврмүд ягьдж күүцәгддж бәәхл партбюро онц оньган өгнә. Үлгүрлхд, партийн хургт АТК-н начальник үр Черновин тооца соньсгдла.

Тер хургин шиидвр ягьдж күүцәгддж йовхинь нег темдгтә цагла, даки нег хургт соньсдж, эврәннй шиидвр

ягьдж күүцәгддж бәәхиг медв.

Болв зәрм партбюрос, парт-организацсин сегләрмүд им ил сән дамшлтас, динлвртә көдлмшәс сургьмдж авцхаш. Үлгүринь келхд, ремстройконторин тооцана-сунгьгврин хургт, сар болгьн партийн олна хургт, партийн көдлмшин зура ягьдж күүцәгдджәхиг соньсхджатка, ясврин болн тосхлтин көдлмшин чинр хәләдж, оньган өгчәтхә, партин зергләнә бслдт оньган өгтхә, лекц болн докладмуд дару-дарунь кеджәтхә гидж шиидвр авгдемн. Эн зааврмуд болн шиидврмүд күүцәгдджәхш, эклц парторганизацин сегләр үр Богагырев эн кергиг санандан авхш.

Горпромкомбинатин парторганизацин тооцана-сунгьгврин хург деер профсоюзин, комсомольск организацсин көдлмш ясрултха, цаглань эрсин газет, „боевой листок“ гаргьджатха гидж коммунистнр заавр өгсиг эклц парторганизацин сагләр үр Погребной күүцәджәхш.

Эклц парторганизацсин тооцана болн сунгьгврин хургуд болх цаг ирдж йовна. Урдк тооцана-сунгьгврин партийн хургудт коммунистнр ямаран заавр өгсн болна, тедниг ягьдж күүцәджәхиг шүүудж хәләхин тәлә, партийн хург кехлә сән болхмн.

И. МАСЛОВ.

КПСС-н Элст балгьсна комитетин инструктор.

КПСС-н Центральн Комитетин сентябрьск пленумин (1953 дж.) тогтавр болн терүнә хөбн гарсн КПСС-н Центральн Комитетин болн СССР-н Министрмүдин Советин, хө бсгльгьәр болн хөбнәс ноос гаргьлгь икдүлхин тускар бичсн бичгиг мана таньгьчин хөбчнр, малчнр болн күүч-көдлсәрн бәәгч улс ик өргмджтәгьәр күүцәджәнә.

Олна малд үвлә хог белдлгьн болн малин увлзньгүр тер хотиг өбрдүлдж збөлгьн, эн өдрүдт мана ганьгьчин кесг олн колхозмудар болн совхозмудар шуидж кегдджәнә. Терүгән дахулдж намрин хар гуйр тәрлгьн болн хаврин тәрә тәрлгьнд газр белдлгьн чигн күүцәгддж йовна, энүнәс, ирх джилин ургьц сән болх болн икдх.

Сарпинск района Садовск МТС-н механизатормуд, Алдр Октябрин 40-ч джилин өбниг көдлмштән үзмджтәгьәр тосхд, хоорндан дөрлдә кедж, джилә зурагьан цагаснь өмн күүцәхд ик даалгьвр авцхав. Тер даалгьврн му бишәр күүцәдж йовцхана. Эдн колхозникудла ниницнньгү көдләд, „Гигант“ болн „Октябрин 40-н джил“ гидг хойр колхозин тәрә хуралгь болн өвс хадж оваллгь цаглань чиләдж, 8000 гектар намрин хар гуйрин тәрә тәрлгьән 5—6 хонгин эргцд дуусв.

Ода эн колхозмудин цуг техникүднй хаврин тәрәнә газр хагьлдж белдлгьнд гарад, 9000 гектар күүцәкв. Хаврин тәрәнә газр хагьлдж белдл-

гьнд „Степной“ совхозин механизатормуд чигн сән үзмджтә. Эн совхозд 8000 гектар хар гуйр тәрдв, 13000 гектар хаврин тәрәнә газр хагьлдж белдгдв. Тавдгч бригадин трактористнр үр Барсуков А., Кишко Л., Лифиренко Д. сәәнәр көдлдж, оньдин зурагьан давулдж күүцәнә. Иим шунмгьа көдлмш зургьалгч бригадин трактористнр үр Загура И., Блактионов болн Ньюшков М. келжәцхәнә.

Болв зәрм колхозмуд, совхозмуд ода чигн теетг кевтсн солومان цуглулдж авад уга, өвснь чигн күүц овалгддг уга. Тер учрар эдн намрар хар гуйр тәрлгьәрн болн хаврин тәрәнд газр хагьлдж белдлгьәрн тату йовна.

„Путь Ленина“ болн Ильичин нертә колхозмуд (ахлачнрнй Клименко, Плескачев) газр хагьлдж, хаврин тәрәнд белдлгь кеджәх механизатормудт болн колхозникудт сән оньган өгчәхш, цәлгьврин көдлмш эдн дундик тату. О күүртл механизатормудтан өнгрсн джилә көдлмшиннь тооцагьинь кегьәд уга. Намрар гуйр тәрлгьәр болн хаврин тәрә тәрлгьнд газр хагьлдж белдлгьәр хойрдгч номертә совхоз болн „Путь к коммунизму“ гидг колхоз чигн ик сән йовхш.

Намрар хар гуйр тәрлгьнг болн хаврин тәрә тәрлгьнд газр хагьлдж белдлгьнә йовудиг өдр ирвәс өбдлүлхмн. Энүнд көдлджәх техникичикднй болн буклднй эдлхмн. Үнтә цаг үрәхмин биш.

Я. ФЕДОРОВ.

Рассказ

Кермәшин зүүдн

НЕГ СӨ

Сө хойр часин алдн цаг билә. Гер дотрк улс цугьар әмтәхн нөбрәр унтдж кевтцхәлә. Зуг ганцхн эрсд өлгәтә бәәсн час чик-чик гидж, сөбни тагчгиг гер дотр эвднә.

Минь эн цагла, дотрк брәд, орн деер унтдж кевтсн Кермәшт зүүдн орна.

Нег ик цагьан хөн хаша, дотр иргләд, ницкләд, зовад кевтсинь Кермәш үзәд, хургьлхар бәәхинь медәд, өбрдәд одна. „Буйн болх, нанд дөнв болич, би йир икәр зовджанав“—гисн бәәдлгәгьәр, цагьан хөн өргәрн газр дөнвнәд, өбрдлж ирсн Кермәш тал хәләнә. Йирин малд дурта Кермәш, хөбнә өбр өвдгдлж суугьад, толгьагинь иләд өкәрләд: „сән, сән, бичә зов, би чамаг зовахн угав, нөкл болнав, шулугьар хургьл, шулугьар... гурван хургь гаргь, сәний?“—гидж келәд дууслгьнлань хөн хургьлнә. Даранднй бичкн-бички цагьан, чиггтә хургьдиг Кермәш татдж гаргьад, цеврләд, экиннй өргн дор тәвдж долаглгьна.

Удсн уга, гурвгч хургьна шиирнь бултадж үзгднә. Кермәш, саак кевтән, олад татдж үзнә, хургьн гарч өгхш. Кермәш малин туск медрлән, әв-аргьан цугинь гаргьлж зүткнә, цур тбрүц юми болдж

өгхш, хургьн саак кевтән нег ормдан. Экин, көбрк, икәр зовдж бәәнә.

Генткн Кермәшт му ухан орна. Дәрке аәлдг, үкдж олхний?.. ода ягьдмби? Эн уханасн Кермәш аәгьәд, дав-дав гигьәд чичрәд, зүркнь тук-тук гидж чаньгьар цокснь бийднй соньсгднә. Негхн агчмин дунд, эн ухан толгьаднй орн гарад одна. Генткн цагьан хөн зөвлнхгдн тесдж ялад, му ду гарад, мәйлнә. Эн цагин агчид, Кермәш орн деерәсн, „ләрк мини“ гидж амлад, өсрәд босад ирнә. Зүркнь йир чаньгьар луг-луг гидж цокна, чирәгьәснь, цуг махмудаснь киитн көлсн асхрад бәәнә. Кермәш үнәртән хөбнлә ноолдсн әләр көшәж зовдж, зуг хаджуднй цагьан хөн уга.

Өсрдж боссн Кермәш, нег агчид чигн орн деерән торсн уга. Газа хаврин түрүн, збвәр киитн цаг билә, тер бийнь, орнаси боссн кевтән, көл нүцкәр, цагьан киилгтәгьән, хойр үүдиг таш-пиш гидж дарандаранднй секәд, үкн хурдарн гарад олд. Тер кевтән, шудтан гүүгьәд, хөбнә хашагьур, хөд заагар орад ирв. Хашан дундик ик үүднә зүн бийднй, бешин өбр, фонарь шаталгьата бәәнә. Тер герлүр өбрдлж ирәд, Даша... Даша, әлд бәәнәч!—гигәд, сөбгьәр хөбнй төл ав-

хулджасн үр күүкән дуудв. Кермәшиг Даша гигәд дуудлгьнлань, тернь хөбнә хашан нег захас, нег бийдән нилх хургь сүүвдсн, нег бийдән соломо сүүвдсн гүүдж ирв.

Кермәшин зань-бәәринь сәәнәр медлг үр күүкнь Даша, энүг ирснднй икәр алньтрсн уга, болвчн Кермәшин бәәдлг: „юю аәджәнәв, ягьдж йовнач, нуцкәр сөбни брәллә? Юн болв?“—гидж сурн, хургьч соломо хойран газрт буулгьч, Кермәшүр өбрлв.

—Уга, юми болсн уга, йирдән тигәд,—гидж келәд, Кермәш Дашан авч ирсн нилх хургьгиг теврдж авад, толгьагинь иләд таалв.

Даша йиринә әвргә гидг төвшүн, ик болгьамджта күүкн билә. Одртнь кеер хөбнә ард йовб чигн, нег үлү, сөбднй манад суусн цагтан, Даша кесг гейүрсн уха уха-лдг билә. Минь иим тагчг, хаджуд шууган уга, кун уга цагт чеедждән бәәсиг цугинь илднй гаргьад, өбрхн иньгләгьән аргьулхан-аргьулхан күүндәд суух дурнь нег үлү күрдг билә. Үр-иньг күүкн Кермәшлә тигдж суудж күүндх дурнь күрәд, дакад болхла Кермәшиг, юн учрар, ягьад иим цаг биш цагла, нуцкн гүүдж ирсән келхинь медәд, терүнәс мөшкдж юм сурсн уга, зуг „су нааран“—гидж келәд, нургьн деернь фуфайк көдргәд, соломо деер суулгьв, бийнь бас зергләд

суув.

Кермәшин гүүдж гарлгьна аәд серсн экнь, алнь болад, гер дарунь, хойр күүкн суулгьнла ордж ирв.

—Кермәш минь, Кермәш минь, ягьвч, юн болв, хәәмн минь? бийим чочадж алн гивч... аәвшүв нам,—гигәд өбрдәд суув. Эн цагла, хашан тер бийк брәлднй бәәсн хөбдин өбрәс, ах хөбч Бадм, Кермәшин эцкнь, эднә аәгьәр ордж ирв.

—Уй, тади цугьар унлго ягьджацханат?—гидж келн хавтхәсн папирос гаргьад, гал кегьәд, гүүнәр киилкәд, скамейк деер суугьад, тагчгар тәмкиннь утагьан пүрүләд бәәв.

Бадмин бийиннь бәәдлнй йир икәр зовсн күүнә бәәдлгә. Өргн ик маньнагьинь угднй зурсн хурнясд, сөбгьин шамин бүтнньгү герлд, нег хураглад, нег тинилдсн болдж үзгднә. Хойр ик тбргр хар нүднй оньгьагад, дограгшан унад, урлиннь әрсн салькнд шуурад, чирәнй хумхарсн болсн Бадмин бәәдлнй, эн хаджуднй суусн улсг ил үзгддж, теднә санагьинь зовалгьна.

„Хәәмнй, хәәмнй... Өдр чигн уга, сө чигн уга, суткдан гурвхн-дөрвхн частан унтсн-серүн хойрин заагар кевтджәгьәл, босад йовдж одна биший эн! Нег үлү хөбнә төлән авлгьна цагт, цаглагьан ирдж хотан чигн уухш, мел малдан седкләр зовад: „тер нег хөн

энлр багьар ус уусн бәәлд гарад бәәв, гемтсн болхн? Эн нег хөн урткаси эцджәх бәәдлгә, асрмджд орулхмн, хөбдиннь туругьинь хәләх, өтн-шарх бәәвзго гигәд неджәләр бәрдж авч хәләх,—мел эн биший. Ода нигәд, седкләр зовад бәәхлә, эцлго ягьгинәг энүг“,—гидж Бадмин серсн Байрта дотран санад, седкльнй урсад, залугьиннь зовсн бәәдлнй ик гидгәр санань зовб. Нег дакдж Бадм унтдж кевтәд: „ягьджанач, хөд бичә үргә, аргьул!“—гигәд хәәкрсинь бас Байрта ухаль.

—Ода нам хойр-негн част, өр цәәтл олад кевтәд амрич, Бадм; нүднчнй оньгьагьад, гемтә күүнә бәәлд гарад, мел юмна бәәлд угач, бидн хөбнә өбр өр цәәтл бәәджәсвдн,—гидж келәд, сура бәәдж, арән гилж залугьан Байрта хәрүлв.

Кермәшиг ягьсн-кегсинь ода бийнь кун медәд уга. Эк-эцк хойрнь болхла, йирин күүкнәннй заньгинь медлг, тегәд кезәд болвчигн, күүкән соннь бәәлд гаргьхлань, тер дарунь мөшкдж сурихаднй биш, зуг невчк төвкнүлчкәд, тегәд оч медцхаднй.

Эцкән гарсн дару Кермәш эк, дакад үр күүкн хойрган зүүдән келәд өгчкәд: „нам үнәртән хөн хургьан гаргьлж чадлго зовджачв гидж санув, аәвв.“—гидж келв.

—Үнәртән тигәд хөн хургьан гаргьлж чадлго бәәсн

Зунду толгъан чолу олзлхмн

Сентябрин 5-д КПСС-н Хальмг тангъчин комитетд, Зунду толгъан чолу олзлхмн тускар совещань болв. Совещаньд КПСС-н Хальмг тангъчин комитетин промышленностин отделин заведующуур Саврушев доклад кев.

—Зунду толгъан чолу урдн гурвн-дөрвн организац ээлдг олзлг билэ. Ставропольск крайин күүдгч комитетин шиидврэр. Ода мана Хальмг тангъчин бээрн газрин промышленностин отделин межд тер бггдв. Эн учрар, тангъчин бээрн газрин отдел голлгч эзн болджана.

Зунду толгъан чолу олзлг гидг ик чинртэ керг, энүнд яхдан 200 кун кблх збвгтэ. Ода дееран механизм эс орцулджак учрар, бдр-сббгчин эргцд зургъахн мингъ шаху чолун белддж гаргъгдна, механизм орцулсн болхла хойргурвн холван икэр чолун гаргъгдх билэ. Энүнд чолу малтдж-керчдг гаргъгд комбайн ода бийн тавгдэд уга.

Эн чолу белддж гаргъгд кблджак улсиг кергтэ тоотарн тетгхмн, баях баяринь ясад, ор-дерэр тетгх збвгтэ гурмуд Кирбасов болн Манушев хойр онгтан авчаш. Олна хот-хол белдг гер бас уга, магазинтн хот-хол, эд-тавр хятэр, энүнд олн-дун-

дин культурн кблмш кегдх, газетс кун бичдг авулхн, радио болн кино бас уга. Эмчин халхар бас сулар тетгдэйнэ, столмуд, стулмуд, нань чигн кергтэ тоотн уга. Зунду толгъан кблмшчириг хот-хоолар, эд-тавр тетгхн тускар тангъчин потребсоюз (ахлачнь Сидоренко) бас юм кеджаш. Эн тоотд онганд бгч, дарунь кблмшчирин баядгеринь ясад, столос, клуб баярд, магазинтн элвгэр хот-хол, эд-тавр орулх кергтэ, профсоюзин болн комсомольск организаце бурдлдж, кино дару-дарунь узуллжак кергтэ, — гидж ур Саврушев келв.

Совещань деер тангъчин күүдгч комитетин ахлачин дарук ур Язев, Элст балгсна күүдгч комитетин ахлач Джимбинов, нань чигн улс, Зунду толгъан чолу болн известь олзлхин, кблмшин дугу-дундуурулхн тускар сув-селвган бгчхав.

Бурсельстройиг нег бульдозер маши Зунду толгъан кблмшт бгтхэ гихмн, амтнд уудг ус зббхн тблэ нег бензовоз маши гаргъгдг бгхмн гидж келцхав.

Совещанэ суулар, КПСС-н тангъчин комитетин сеглатр ур Жезлов уг келв.

—Зундун карьер маднд чолу бгсн дееран известь болн

бутов чолу бгхмн. Кблмш дегд ик болхмн, джилдэн багъ гихдэн 100 мингън кубометр чолу белдх збвгдвн. Кблмш кех улс ик олн кергтэ, эн тблэд тигалэн 100 бр-бул амт немдг бгх кергтэ. Зундун сэн гидг кблмшчирин поселок шишлн зурагъар бярх кергтэ, эн кблмшиг архитектурт даалгъхмн. Дакад эздун бийсинь гермуд бярлгиг чангъахмн, ссуд бгх кергтэ, Зунду толгъад чолу белдлгнэ кблмш гардг управлень бурдлхлэ сэн болхмн.

Тиим ик олн кблмшчир баях газрт, эркан уга профсоюзин болн комсомольск организаце бурдлхмн. Тасрхан уга кино узулдг болхмн.

Тангъчин потребсоюзд нег бензовоз, 2 ачлгь ачдг автомаши, 2 гер, 200 кубометр тосхлтин мод бгтхэ гидж захмн.

Тангъчин баярн газрин промышленностин отделин заведующуур Кирбасовд, Зунду толгъан карьерт кблдг улсиг дорн батлад, нег ормн кблдг кехиг даалгъхмн. Кблмшчирт укр хулддж автха гидж сельхозбанкин халхар ссуд гаргъулдж бгхмн, — гидж ур Жезлов келв.

Эн тоот келгдсн угмудэс иштэгъяр совещань шиидвр авб.

Д. САНГАДЖИЕВ.

ТОСХАЧНРИН ХУРГ

Одахн Целинн района Целинн поселкин тосхачнрин хург цуглрдж, тосхлтин кблмшин йовудин туск тбр тавдг куундвр кев. Хургт 50-гар кун цуглрснас, икнъкн эврэн бийсн баях гер бярджак улс орлцв.

Бийсдэн баях гермуд тосхлджак улс Целинн поселкд цбн биш. Эднэ кесгн: Г. Анканов, С. Улюмжиев, Д. Борлыков, Т. Четырев, Б. Васьяков, Л. Корнусов, Э. Утеев болн ань чигн улс эврэнн герэн бярдж дуусад орцхачхв.

Болв тосхлтин халхар күүдх кблмш ода чигн йир ик. Хургт цуглрсн улс райпотребсоюз (ахлачнь ур Французов) муугъар кблджакхиг, тосхлтин материал авч ирдж хулдлгнэ ик дугу-дунд баяхиг заацхав.

Ц. ДАНИЛОВ.

болхла, чи яях билэч?—гидж кблмш Дашагъас сурв.

—Би ягъад болв чигн, укүлг-лго авх билэв, нанд Бадм-дэ-дэ дасхла,—гидж Даша хэрү бгв.

—Нанд чигн бааджа дасхла. зуг би гурвдгч хургинь гаргъгд авч чадсн угав,—гидж келэд, Кермаш эк талан халэв.

—Ягъджанач, терчнь зууднлм, йириндэн болхла чи эваргинь медналмч,—гидж экнь куукан товкнэв.

—Би малин эмч болсн болхн, нег чигн толгъа укүлшго билэв,—гигад Кермаш гууняр саналдв. Тиигхлэнь экнь: „чи бийчнь ниднин арвн классан чилэчкэд, институтд од гихлэ, уга, хойр-гурвн джил хб хэрүлнэв гигэд, дурлад баявшч. Малин эв-довинь саянар медлж авад, цааранднь сургъулэн дасадл баяхговч, одачн насчн багъ, шинькан хбр орджанач,—гив.

—Уга, би адгъджахшв, йирдэн ветеринарн институтд орхм ил, зуг одачн негн, хойр джилдэн хб дахнав,—гидж Кермаш келв.

Тер хоорнд Даша босад, хургъта хббдт бвс тавдг бгв. Хашан нег бнцгт, нег хбн дуугъан бгэд, ирглэд, хургълджакхн сонгсгдв. Кермаш эктээн хоюрн зерг босад, хургълджасн хббнур ирцхав.

—Баав, би... би эврэн,—гигад Кермаш хургъиг гарарн бргэд авб. Ода ирдж экнь куу-

кан кбл нүцкн, киилгтэгъан йовхинь үзчкэд, герүрн гуудж одад, хувчинь авч ирв. Дарунь бас нег хбн хургълв, бас негн... бас негн... Тиигэд бр цаятл.

Хургъдиг цугинь Кермаш бийн, Даша эк хойриннь гер күргүлгго, арчад, цеврлэд, экриннь бмн тавдг бгэд йовб. Туду дүнэгэ эн куукн бийдэн даалгъсн кблмшт, малд дурта билэ. Тиигэд эн гурвн кун хббдиннь ббр бр цаялгъв.

Орунднь барнь - бурнгла Бадм бийн хашагъур ордж ирв.

—Баадажа, бааджа! Асхнас авн арвн тавн хбн хургълв, теднэ арвн икрлв!—гидж, ик байртагъар куукнь эцктэн келв.

Удсн уга, бр шарлад, бдрин геган газрт унв. Дарунь мандлсн шарнарн манъхадж делкэ амдрүлв. Ноха-шовуна, майлден хббдин, хургъдин дун, саяхн брүнд байсдж, нар-хурмин дун мет иргдг шуугв. Хбн тблэн авлгнэ чинртэ, кунд бдрмудин бас нег бдрн арл үлдв.

ДАШАН ДУН

Даругъас Даша Кермаш хойрт хамдан хббнд гарх эв харгъв. Даша эн брүн ик байрта йовна. Давсн бдрмудт гарсн хургъд цугъар менд, амд авгдснд байрлад, дакад болхла, Кермашт зуудн орлг

сб куундхэр баясэн эндр куунлхан санад, хотна захас авн Даша джиньсн нэрнар татад дуулв:

Деед хотна ковүн

Дуран цаялгъдж келнэ:

Даша, чамас талданд

Дурм тусхш гинэ.

Тиигхлэнь би келвв:

Туурулдж нерэн сонъсхич.

Куукд бийсн чамур

Кург хаягъад ирх...

Эн дуугинь сонссн Кермаш, ббрлдж ирд, шоглдж келв: „чи куукн шин частушк дуулад, невчк онгдарсн баядл гарад баядмбч? Зуркичн нег ковүн невчк кбндэгъад оркдж кевтэ“—гигад, гош-гош инэв.

—Ююгинь келхв,—гидж Даша бас тесдж чадлго, хоюрн нег дуугъар гочкндж инэлдцхав. Дуурэнд, брүн цевр агъарар, эднэ инэдн, ик холд донгъддж сонгсгдсн Дашан дууна айсин ардас, бргн теегар нисв.

—Кермаш! Чи Петькиг таньдвч? Эцкнь совхозин мастерскойд дархн болдж кблнэ, бийн тракторист, иим...

(Чилгчнь дарук номерт).

С. БАЙДЫЕВ.

Бичлгнэ зокалин зэрм тбр

„Хальмг унн“—гидг газетл ур Джимбин Бембан бичсн статьягъас эклдж, хальмг литературн келнэ болн бичлгнэ зокалин тускар эрки чинртэ статьяс барлдж, хальмг литературн келиг бргджүлхин болн гүрүнэ бичлгнэ зокалин саяшхин тускар зүткэтэ тбрмүд олнд мелүлдж, тедниг чикяр хагълхн тблэ куундвр гаргъв.

Эн йовдлг икэр йбрэдженэвн.

Ур Джимбин Б. эврэнн статьядан, хальмг литературн кел бргджүлхд ямаран учрас дугу-дундс болн эндүс гардгинь голлад темдглв.

Кемрджэн, хальмг келнэ терминсин болн бичлгнэ зокалмудин тускар гаргъсн шиидврмудиг үрглджнэ күүдэсн болхла, деер келгдсн эндүс болн дугу-дундс багъ бол билэ.

Хальмг келнэ терминсин болн бичлгнэ зокалин тускар кесг олн конференций болла. 1934 джилд IV-ч конференций деер, терүнэ хббн, 1939 джилд болсн V конференций деер хальмг келнэ терминс бргджүлх тбр болн бичлгнэ зокал негн дееран гарч батлгдла.

Болв, хальмг келнэ тосхлтд 10-15 джилин завер болсн учрас шин хальмг келнэ тускар бмнн гарсн зэрм шиидврмудиг цагин эргц дахулдж, шинэ халэх болн бас шинэс гарчах тбрмудиг орцулдж, даруд болх конференцд белдглн—ик бачм керг болджана. Бичлгнэ зокалин тускар хагългдх зэрм тбрмүд мана уханд иим болджана:

Хальмг алфавит

Орс үзгүдэс сүүрлгддж авгдсн хальмг алфавит 1940 джилд батлгдла. VI-ч конференцин шиидврэр РСФСР-н гегарлтин Министерств орс үзгүдиг хальмг келнэ бшишлнэ ас темдглх үзгүд немдг, хальмг алфавит батлла. Шинэс туслн үзгүд иим болла: э, н, дотран кбндлн татаста о, шуд кблтэ у, ц мет сүүлтэ н болн ж.

Иим зургъан шин үзгүд немгддж авсн учрар хальмг келнэ ас болгн туслн темдгэр темдглгдв, э болгн туслн үзгүдэр темдглгдг учрас, бичлгнэ зокал чигн амрхн болв. 1941-ч джилд шин алфавитэр Москвад хальмг букварь болн умилгъна легтр гарла. 1943-ч джилд „Улан хальмг“ гидг газет Элстд бас шин үзгэр эклдж гарсн.

Тер алфавитиг шинэс ямаран чигн сольт орулгго олзлдж болхмн. Иим алфавиттэ бичлгнэ машинд Татарск АССР-т белдглнэ. Эн алфавитэр Москвад хальмг учебникүд гарчана.

Кемрджэн алфавитин тбр даруд болх конференцд гархла, алфавитиг олзлх иим тбрмуд шиидж гаргъхмн:

1. Э гидг ааг угин эклцд э үзгэр, угин дунд э үзгэр темдглхмн, улгүрлхд: эн, эмэл, керг, теман, н. ч. Ингд бичхлэ, орс келнэ ирлцдж, эврэ хальмг болн орс кел дасхд амрхн болджана.

Угин эклцд ар дарана хагърдж келгдг г болн хагърлг уга тач сонгсгдг гъ аасиг нег г гидг үзгэр темдглхмн: гер, гар, геган, галун, н. ч. Угин дунд болн угин сүүлд ода гъ темдгэр темдглджак ааг н үзгэр бичхмн: авг—авь уга—уна, зурган—зурьан, н. ч.

3. Талин келнэ орсн угмүлт Ш, Е, Ф үзгүдиг бичхмн: плащ, борц, самолёт, ёлк, лыж, фабрик, н. ч.

4. Хальмг келид Ы үзг олзлдж болхмн. Кемрджэн эн үзгиг олзлхар шиидхлэ, ганцн ар дарана эгшгүдлэ Л, Д, Г, хадвр аасин хббн тбргч, гемгч падежд бичхмн, улгүрлхд: мал—малын, малыг, уулыг, школын, школыг, хадхадын, хадыг, бол—бодын, бодыг, н. ч. Цуг наадк хадврн хббн болн джбблн Л, Г, Д үзгүдин хббн И үзг бичхмн, улгүрлхд: Исургүль—сургүлин, зать-затин, бодь—бодин, колхоз—колхозин н. ч.

5. Бичгт Я, Ю үзгүд хойр чинртэгъяр олзлгдна. Негид, йотированн йо, йу ас темдглнэ (яман, уя, юн, аю). Хойрт, ар дарана эгшгүдлэ джбблн хадврн хббн, кемр ьа, ьу гидж сонгсгдхла я, ю бичгднэ, улгүрлхд: суль—суляр, сулюр, толь—толяр, толюр, сургүль—сургүляр, сургүлюр, ханядн, уняртна, хурнясн, буудя, маля, аля, ань—анюл гидж бичхмн.

Эгшг я, ю олзлгнэ зокал орс келид эн үзгүдиг олзлгнэ зокалла ирлцүлдж, сургүльчирт орс келнэ бичлгнэ зокал дасхд ик туста болхмн. Тер цагт сургүльчир полюс, Коля гигъад эндү угагъар бичдиг дасххмн.

6. Йотированн йо, йа, йу, йе үзгүдиг хальмг угмүдт бичхмн, улгүрлхд: йбрал, йорал, йосн, бийан, бийүрн н. ч.

Хальмг келнэ алфавит амрхн дасххин тблэд, хальмг келнэ туслнэ аасиг тедниг татсн орс үзгүдин ард тус-тус тнь орулдж бичхмн.

Алнэтрулгч эгшгүд

Хальмг келид кесг диалект баях учрас эгшгүдиг олзлгнэ алнэтрлг гарна. Зэрмсн бвл, омшх, бблүн, манэ, бнс гидж бичнэ, зэрмсн увл, умшх, мана, оньс, будүн гидж бичнэ.

Алнэтрулгч эгшгүдиг чикэр бичхин тблэ иим зокал авгдла: кемр угд алнэтрулгч у, о хойо баяхлэ у үзгинь авх, ү, б хойрин ү үзгинь авх, у, ү хойрин у үзгинь авх, о, б хойрин б үзгинь авх, а, а хойрин а үзгинь авх, улгүрлхд:

- а). умш, гурвлгъ, хурвч, сумн, нульмсн;
- б). увл, умкэ, кумсг, будүн, умсх (ку);
- в). уутъхн, хурсх, хурнясн;
- г). оньс, оньдин;
- д). мана, дакад.

Эн зокалин кесгнь медхш. Тер учрас алнэтрулгч эгшгүд бичлгнэ деер эндү гаргъад баянэ.

Дарук конференций деер эн зокалин батлад, цугъарн энүгэр бярмтг келж бичдиг некхмн.

(Чилгчнь 4-ч халхд).

Бичлгнэ зокалин зэрм төр

(Чилгчнь).

Алнэтрулгч эгшгүд бичлгнэ деерэн үгин йозур, үгин бурдэц авч, чинринь йилгэдж медж, кергтэ узгинь бичдэх кергтэ. Улгүрлхд: өндр биш, эндр. Эн өдр гисн угас бурдэгддлж; үмскл биш, өмскүл. Омск гисн угас өмсен, өмскүл гих мет үгмүд бурдэгдсн. Хбв, хув гисн тус-тус-тан салу чинртэ үгмүд. Улгүрлхд: Бадм хобтэ кун. Зууна нег хувиг нег процент гидмн.

Талин келнэс орсн „ий“ мет чилгчтэ үгмүд.

Орс келнд цуг үгмүд эр, эм болн дундин төрлтир хувагдна. Хальмг келнэ үгмүд төрлтир чилгчсэр хувагдхш. Тер учрар талин келнэс орсн үгмүд төрлтир чилгчсән геедж, хальмг келнд олзлгдна. Болв ия, ие, ея, уя, ая мет чилгчтэ үгмүдиг эм болн дундин төрлтир чилгчсинь хаюлдж, эр төрлтир чилгчтэ үгмүдиг ирлцүлдж бичхэр шиидгдсн. Улгүрлхд:

- а) калий, гений, сессий, партий, революций;
- б) идей, батареи, аллеи, бакалей, музей;
- в) май, край, трамвай;
- г) портной, герой, забой;
- д) статуи.

Талин келнэс орджах ий, уй, ой, ай, ей чилгчтэ үгмүдиг иим янзтаггар бичхлэ, сургүльчнрт тодлдж авхд сан болн эндэс орс келнд эм болн дундин төрлтир үгмүд бурдэхд амрхн болджана.

Цуг деер заагдсн чилгчтэ үгмүд хальмг келнэ үг хуврэлгнэ зокалар хуврдж бичгднэ. Чилгчсән ударлтта үгмүднэ хуврэлс цагт чилгчән гееш, ударлт уга болхла, чилгчән геенэ. Улгүрлхд: сессий—сессыл, сессиг, гений—гениг, геньд, болв идейд, трамвайиг, геройд,статуиинг, нань чигн.

Б болн В аясин хуврлт.

Хальмг келнд бгидг а хуврэд, үгин дунд болн суулд в гидг аад тохрна. Урднь аб, абдр, эрбэка гидж келдг бэясн болжа, ода ав, авдр, эрвэка гидж келдгнэ. Эн в гидг а цаарандан у болн ү гидг аад чигн тохрдж йовна.

Одгэ цагин амд келнд медвв, абвв, табввдн, тарвс, белвсн, одвза гидж келдгхш, хэрнь нургэлдж медүв, авув,

тэвүвидн, тарус, белүсн, одуза гидж келдгнэ.

Мана келнд гарчах фонетикин эн хуврлтиг уктдж, бичлгнэ зокалд орулхми.

Бичлгнэ зокалд фонетикин эн хуврлтиг иим зокалар бичхми.

1. Оньгрэн цаг медүлгч в гидг суффиксиг үүлдвр үгин негдгч болн хойрдгч нүүрт у болн ү узгэр хадврар чилсн үүлдвр үгин хбн бичхми, улгүрлхд:

Би медүв. Бидн медүвдн. Чи медүч. Тамедүт.

Уулдвр үг эгшгэр чилсн болхла, в суффиксиг у болн ү суффикст хуврэл уга бичхми, улгүрлхд:

Би суувв. Бидн сууввдн. Чи суувч. Та суувт.

Эн зокалас иштэ ав, йов, тэв, шив, гих мет в хадврар чилсн үүлдвр үгин хбн оньгрэн цагин у болн ү суффиксэр темдглхми:

Би авув. Бидн авувдн. Чи авуч. Та авут.

2. Ямр чигн бэялгнэ нернд кесг хадвр заагт в үзг бэялэ, тер үзгиг у болн ү үзгэр темдглхми, улгүрлхд:

белвсн биш, белүсн гидж, брүлг биш, брүлг гидж, шилвр биш, шилвр гидж, арвдлж биш, арүлдж гидж, тарвс биш, тарус гидж.

3. Боддж бэяч глагол бурдэгч „вза“, „взэ“ хувсиг хадврар чилсн үүлдвр үгмүдин хбн „уза“, „узэ“ гидж бичхми. Улгүрлхд:

олвза биш, одуза гидж, келвзэ биш, келүзэ гидж, орквза биш, оркуза гидж.

Одгэ хальмг келнд в гидг а хуврэл, у болн ү аад тохрлгн цаарандан ик чинртэ йовдл болджана. Хадвр а эгшг аад тохрлгн болн хадвр ас дунд эгшг ас шинэс гарч ирлгн келиг ясурулхд, айтэ болн дуута болгэхд нег ик күчтэ булг болджана.

Тодрха биш ас хальмг келнд темдглгддо учрас кесг олн хадвр нег газр бичгдэд, келиг модьрулад бэянэ. Эн йовлд уурахин төлэ, тодрха биш эгшгүдиг хама, ягдж бичхиг хагьлх деерэн, эгшг ас гарлгьиг уктдж, олзлх кергтэ. Энүлэ холвдж келхэр бэялхми: бидн гисн нүр орч нериг үгин хбн хасл уга, зуг б үзгиг в үзгт хуврэгдэд, негдүлдж бичхми, улгүрлхд: умшвидн, ахмвидн, хаджанавидн, нань чигн.

ПАВЛА ДОРДЖ.

Манд бичнэ

Кино үзүллгн мууггар кегднэ

Целинн района „Ленинский“ гидг совхозд бэяч көдлмшчир кино хэлэхдэн ик дурта. Болв кино хая-хая авч ирдж үзүлнэ.

Киномеханик А. В. Чернышевин буруггар, кино хэлэхэр ирсн улс зовлнган эдлнэ. Юнгдаг гихлэ, лентнэ даньгинд тасрад, эс гидж оролдсн бэянэ. Кинод ирсн улс

амрснас, зовснь ик болад, хэрхэнэ.

Иим дуту-дунд бэясн бийнь, эн клубин заведуюш үр Скиданова үзхш, көдлмшән ясурулх санан чигн уга.

Таньгччин кинопрокатас сурджанавдн: сан, шин кино авч ирдж үзүлджэнт.

Б. АРАШАЕВ.

Нарт делкан баадл

Зер-зевиг агслгнэс гаргэлгьиг күцэхми

Зер-зевиг агслгнэс гаргэлгьиг хагьлхас даву бачм төр гидж нарт делкэд ода уга. Эн төр государств болгннд бэятхэ, нам онц гер-бул болгннд нилчтэ. Мана орн-нутгин гүдждртэс иштэ, зер-зевиг агслгнэс гаргэлгьин туск төр арв-гар джилин туршарт Ниилгсн Келн-амтсин Организацин болн терүнэ органсин куундврэс гаргэлго тэвгдэ: „Зер-зевиг агслгнэс гаргэлгьна туск төрэс талдан нег чигн төр иигдж нарт делкан оньгиг гүн кевэр бийүрн тусхагьад уга. Олн-амтнэ гүдждртэс хамцнэгьх, зер-зев агслгнэс гаргэлгь зөвтэ гидж французск „Либерасьон“ гидг газет үнн чикэр темдглдж бичдженэ.

Болв зер-зевиг агслгнэс гаргэлгьин туст ямаран чигн күцвр уга бэяггэ. Юнгдаг тиигдэхэмб? Эрки чинртэ эн төрэр нарт делкан зөвшэрлт келгьиг кен салвлад, цуцлад бэядв?

Ниилгсн Келн-амтсин Организацин зер-зевиг агслгнэс гаргэлгьин туск комиссин подкомитетд августин 27-д СССР-н элчин күргдж соньсхсн герчлгнн тер туск төрт гүн цаалгьч хэрү өгчэнэ. СССР-н, США-н, Англин, Францин болн Канадин элчир орлцлжах эн подкомитет эврәннь көдлмшиннь цагин ут-туршарт нег чигн ишклл уралан кегьад уга, юнгдаг гихлэ, Западн державс хамгнн түрүнд США зер-зевиг агслгнэс гаргэлгьна сааьтнн хэйджэхш гидж советск герчлгннд заалж келгддженэ. Тедн хойр хольката наад келженэ: олн-амтнэ седкл меклдж—зер-зевиг агслгнэс гаргэлгь кергтэ гидж нег бийэрнь келэ бэяцхэд, наалд бийэрнь, үнндэн болхла, зер-зевэр агслгь келгьиг улм күчлэд, агслгнэс үүг уурулхин туст зөвшлгь келгь күцлгьиг салвлад, цуцрагьад бэяцхэнэ.

НАТО—гигэд—северо-атлантическ блокд срлчач орн-нутгуд дэянд белдврив ямаран бргар делгрүлдж келжэхиг үзүлгч то тер герчлгннд заагдд келгддженэ. Сүл зурган джилин эргид тер блок Европд бэрджэх аггарин-дэяна бэзмудин тонь арв холвдж бсв, зер-зевтэ чидлин күчнн тонь зурган-долан сай күн күрв, дэянд беллгнэ гарунь джилдэн 58—60 бум доллар күрнэ. Ганцхн, США дэяна белдврин төлэ эврәннь государствени бюджетиннь 63 процетинь гаргнэ.

Западн государствс зер-зевэр агслгьиг делгрүллгннд гаргэлг дала гарунь, зер-зев кецхэлг капиталистическ монополист дала-адл ик олзлору өгнэ. Цергэ гаруг багьруллгн, зер-зевиг агслгнэс гаргэлгнн тегэд теднд туста биш болджана.

Западн державс, тусднь келхд—тедниг залгч улс, зер-зевиг агслгнэс гаргэлгнн туск подкомитетд Советск Союзин орулдж өгсн, зер-зевиг агслгнэс гаргэлгьна туск бр-

гн программиг керго гидж бурушацхав. Тингхлэнь, Советск Союз зер-зевиг агслгнэс гаргэлгьин туск зэрм төрмүд күцэхми гисн селвүд орулдж өгв. Атомн сбрлгь ууруллгнн дегд гидг ончта хооран сааглшго төр болджаниг тоолдж, эн төрниг цаг түдэлго күцэхин төлэ энүг зер-зевиг агслгнэс гаргэлгьна туск цуг төрмүдэс салгэхми гисн селвг—СССР орулдж өглэ Болв Западн державс мана орн-нутгин иим селвлэ чигн зөвшэрлхэсн уга. Атомн сбрлгьиг адг-ядхдан цаг зуур хойр-гурвин джилдэн уурахми гисн советск селвиг чигн тедн авхар седлхэсн уга.

Болсн бийнь, зер-зевиг агслгнэс гаргэлгьин туск төрт теднэ бэрджэх ниилц уга бэрциг нарт делкан олн-амтс бурушаджахи? Западн державс тоолго бэядж чалниг болдж гарна. Зер-зевэр агслгь делгрүллгьиг цаг түдэлго уурулхиг некдэх нарт делкан олн амтиг меклхэр седлж, тедн олн зүсн аалта йовлд кецхэнэ. Советск герчлгнн барлдсна хбн тедн бас „көдлмшин документ“ гидж нерэдлгьтэ зэньг тархагьад, зер-зевиг агслгнэс гаргэлгьин туст „шин ишклл“ болджана гидж түүгэн иткүлхэр седлхэв. Болв эн документд. Западн державсин урднь бэрджэсн бэрнэс йилгьрм шин юмн төрүц уга. Хэрнь нам, зэрм төрмүдэр болхла, тедн хэрү нулрхэсн йовдлмуд бэянэ. Зер-зевиг агслгнэс гаргэлгьин туст зөвшэрлт кехиг Западн державс, үнндн келхд, күчэр цуцлджана гидж советск герчлгннд келгдсн мел лавта үнн-чик болдж гарчахиг эн „көдлмшин документ“ гидгн герчлдж иткүлджэнэ.

СССР-н эврәннь чидлнь татг болсн учрар зер-зевиг агслгнэс гаргэлгнн аргь хэялхми гих неквр тэвэд бэянэ гидж Западн пропаганд нег цагт ховлдж тархаджасн. СССР-т йиртмлж хоорнд нисдг баллистическ ракет сбрдж үзлгнн сән аштаггар кегдснэ тускар ТАСС-н соньсхсн соньсхвр, Западн тер ховиг хамх цоклж тарав. Советск Союз йиртмлж хоорнд нислг баллистическ ракетиг Америкэс түрүлэд келгн—күчнэ кемлжэг „зөвэр икэр оньгдарулв“ гидж „Нью-Йорк геральд трибюн“ газет илдн келдж бичдженэ. Советск Союз ода „йилгэн гидг селмтэ“ болв, түүнэснь өдгэ цагт „ямаран чигн харсг“ уга гидж тер газет бичдженэ. Урднь булагч-деермч тоолврта улс, США ик гидг холд бэяндэн, дэврлгнн сбрүд цоклсна харгми аамшг уга гисн тоолврар бийэн аадрулджасн улсин ицгнэ ода балв тусна гидгнэ эн. „Советск Союз төвкнүн бэялхдэн дурта болдгн—герүнэ чидлн гоньгн болсн учрар биш, зуг цуг делкэд төвкнүн бэялт делдлгнэ кергин туст Советск Союз ик гидг ончта даалгь-

врта болджаниг уршг мөн“ гидж финск „Каннаи уулисес“ гидг газет темдглдж бичдженэ.

Харслтиннь төрин туст ик гидг научн-техническ үүлдвр күцсн Советск Союз, зер-зевиг агслгнэс гаргэлгьин туст ноолдагьан цааранднь кеггэ бэянэ. „Зер-зевиг агслгнэс гаргэлгьинг күцдлж болхми, күцх зөвтэвдн“ гидж келгдсн советск герчлгнэ үгмүдиг нарт делкан цуг орн-нутгудар бэяч төвкнүн бэялхдурта улс цуггар нег-дууггар давтлж келдженэ.

Ховчнрин мек

„Венгерск төр“ гих нерэдлгьтэ төрин тускар куундвр кехд ООН-а Генеральн Ассамблеин туслнь сессий сентябрин 10-д кегдхми гидж темдглдв. Соединени Штат түкрүлгдсн Западн державс эн сессий хуралгьиг ООН-а Уставиг эвдн бэядж, кехэр шиидлхэв. „Тавна-комитетин“ доклад гих нерэдлгьтэ докладин эргнд ховлгч шуугагьан дэки татхар тедн седлжэхэнэ. Тер докладг, Венгрт ниднин намр болсн йовдлин тускар венгрин олн-амтнэ үндснн хортдн худлар хуцлж, ховлдж келсн тоотс орулгдлж бичгдсн. Эн—Венгрин дотр-дундин төрт учр угагар, модьрун кевэр орлцлгн болджана.

Империалистическ улс ООН-г эврәннь седлжэх худлховч бузр үүлдвртэн хутхадж, эн организациг—төвкнүн сбрлтин төр харслгилд, нарт делкэ цүүгэтэ бэялгьиг уурулхд харшар олзлхар седлгнэ бмнэс нарт делкан олн-амтс күчтэ кевэр бурушадж босцхав. ООН—тер худл-ховч йовдлд бичэ орлцтха гих неквр цуг делкэд улам күчтэ гилдгар делгрэд, гарад йовна. Индийск парламентин член Саксена, тер комитетин доклад „кергтэ юмн биш“ гидж нерэдлв. Одахн Венгрт одсн Англин лейборист Бейрд, Венгрт мел лавта контрреволюционн болсн болсн гих тоолврив, эн Венгүр одлгнн улм баттаггар иткүлв—гидж герчлв. Комитетин докладиг Бейрд, пропагандистск күцлгьтэгар, худлахар бичгдсн гидж нерэдлв.

Газадин ордудин кесг газетс, теднэ тоод египетск „Аль-Гумхурия“ гидг газет, империалистнрин аалиг илткдлж андрулдж, реакционн улс, „венгерск төр“ гих нерэдлгьтэ төрин эргнд шинэс босхадж келжэх шууган, „Англэ Оманд татлжах үүлэс, Соединени Штатс Сирийн бмнэс келжэх бузр андн худл-ховас олн-амтнэ оньгиг дальтрулхар“ седлж келжэх юмн гидж лавта кевэр келдж бичдэхэнэ.

В. ХАРЬКОУ.

Цаг зуурин редактор Б. ДОРДЖИЕВ.